

Χριστιανική παράδοση και οικολογία λιβαδικού τοπίου

Φ.Ι. Παρασκευίδου¹, Ι.Π. Ισπικούδης¹,

Αρχιμανδρίτης Θεοδόσιος Εμμανουήλ² και Α.Ν. Σιδηροπούλου¹

¹ Εργαστήριο Λιβαδικής Οικολογίας, (286) Α.Π.Θ., 541 24 Θεσσαλονίκη,

² Ουρανούπολη, 630 75 Ν. Χαλκιδικής

Περίληψη

Η νηστεία είναι ένα αρχαιότατο, πανανθρώπινο έθιμο και απαντά σχεδόν σε όλες τις θρησκείες, σε ένδειξη θλίψης ή προπαρασκευής μεγάλων εορτών. Ως θρησκευτικός και μυστηριακός θεσμός, η νηστεία απέβλεπε στον αγνισμό της ψυχής και στην υγεία του σώματος. Η θρησκεία είχε υπό το κύρος της την ιατρική, οι δε ιερείς ήταν και γιατροί υποδεικνύοντας τη νηστεία συχνά ως προληπτικό και θεραπευτικό μέσο. Η Ορθόδοξη Χριστιανική Εκκλησία προσάρμοσε και καθιέρωσε τις νηστείες στα πλαίσια της λειτουργίας της φύσης μέσα στον ετήσιο κύκλο, ουσιαστικά με σκοπό την προστασία των φυσικών πόρων. Οι κτηνοτρόφοι, ρυθμίζοντας τον αριθμό των ζώων, την περίοδο αναπαραγωγής κτλ., ανάλογα με τις κοινωνικο-θρησκευτικές παραδόσεις και την επάρκεια τροφής στη φύση, λειτούργησαν μέσα στα πλαίσια μιας πρώτης ολοκληρωμένης προσέγγισης-διαχείρισης των λιβαδικών πόρων, της κτηνοτροφίας και της διαφύλαξης του φυσικού περιβάλλοντος. Η αλληλεξάρτηση χριστιανικής παράδοσης-εορτών-φύσης-κτηνοτρόφων (μείωση αριθμού ζώων) μέσα στον ετήσιο κύκλο δημιούργησε μια δυναμική περιβαλλοντική ισορροπία. Τα τελευταία χρόνια, εξαιτίας της αλλοτρίωσης των παραδόσεων, αλλά και δημογραφικών αλλαγών στις ορεινές κυρίως περιοχές, η ισόρροπη αυτή σχέση έχει διαταραχθεί με δυσμενείς επιπτώσεις στα τοπία της Ελλάδας. Η διατήρηση και προστασία των φυσικών και πολιτισμικών στοιχείων του τοπίου, καθώς και των χριστιανικών παραδόσεων, αποτελούν την ασφαλιστική δικλείδα για την αειφορική ανάπτυξη και παραγωγή με ταυτόχρονη οικολογική ισορροπία.

Λέξεις κλειδιά: Νηστεία, χριστιανική παράδοση, κτηνοτροφία, οικολογική ισορροπία, αειφορική ανάπτυξη.

Εισαγωγή

Μια από τις αρχαιότερες πρακτικές πειθαρχίας του ανθρώπινου σώματος είναι αυτή της νηστείας, η οποία είναι πανανθρώπινο έθιμο και απαντά σχεδόν σε όλες τις θρησκείες, σε ένδειξη θλίψης ή προπαρασκευής μεγάλων εορτών. Η νηστεία, ως εκκλησιαστικός θεσμός και θρησκευτικό φαινόμενο, προϋπήρχε της Χριστιανικής Εκκλησίας και τη συναντούμε τόσο μεταξύ των Ισραηλιτών όσο και μεταξύ άλλων αρχαίων λαών, κυρίως της Ανατολής. Τη νηστεία συναντούμε επίσης στους αρχαίους Έλληνες και τους Ρωμαίους. Κοινή αντίληψη όλων αυτών των λαών ήταν, ότι με τη νηστεία μπορούσαν να εξευμενίσουν τους θεούς και να επιτύχουν τον ηθικό εξαγνισμό και την πνευματική ανύψωση.

Στην Καινή Διαθήκη δεν καταγράφονται συγκεκριμένες ημερομηνίες και ημέρες, ούτε ειδικές μέθοδοι εφαρμογής του θεσμού. Είναι αλήθεια πως στην εβραϊκή παράδοση, αν και υπήρχαν καθορισμένες μέρες νηστείας, τα όρια όσον αφορά στη διάρκεια της νηστείας και την επιλογή της τροφής ήταν ελαστικά. Όπως και άλλα στοιχεία του θρησκευτικού βίου των Ισραηλιτών, έτσι και η νηστεία είχε εκπέσει σε έναν τύπο χωρίς ουσιαστικό περιεχόμενο και πραγματική αξία και τηρούνταν τυπολατρικά και υποκριτικά. Ωστόσο, αυστηρή τήρηση της νηστείας γινόταν κατά τη διάρκεια λοιμών και καταστροφών για την

αποφυγή εξάπλωσης των ασθενειών. Άλλωστε, ως θρησκευτικός και μυστηριακός θεσμός η νηστεία απέβλεπε στον αγνισμό της ψυχής και στην υγεία του σώματος. Η θρησκεία είχε υπό το κύρος της την ιατρική, οι δε ιερείς ήταν και γιατροί υποδεικνύοντας τη νηστεία συχνά ως προληπτικό και θεραπευτικό μέσο.

Η Χριστιανική Εκκλησία υιοθέτησε το έθιμο της νηστείας από την εβραϊκή θρησκεία, δίνοντάς της όμως καινούριο νόημα και σκοπό. Η πρακτική της νηστείας στη χριστιανική θρησκεία δεν αποτελεί αυτοσκοπό. Πραγματοποιείται σε συγκεκριμένες ημέρες και εποχές και προετοιμάζει τους πιστούς για τις μεγάλες εορτές κατά τη διάρκεια του έτους, συμβάλλοντας στην αυτοπειθαρχία του πνεύματος και της σάρκας (Mastrantonis 2002a,b). Η εξέλιξη, όσον αφορά στις ημέρες και την επιλογή των τροφών για την εφαρμογή της νηστείας υπήρξε μια μακρά διαδικασία, η οποία σχετιζόταν άμεσα με το εορτολόγιο της Χριστιανικής Εκκλησίας. Οι πρώτοι χριστιανοί κληρονόμησαν αρχικά από την εβραϊκή θρησκεία τις δυο ημέρες νηστείας της εβδομάδας, της Δευτέρας και της Παρασκευής, που αναφέρονται από τον Ιουστίνο τον Μάρτυρα στην Απολογία του (150 μ.Χ.). Όμως, μέχρι και το 12^ο αιώνα δεν είχαν οριστικοποιηθεί οι κανόνες που αφορούσαν το θεσμό της νηστείας, όπως φαίνεται από μαρτυρίες σχολιαστών και συγγραφέων της εποχής (Mastrantonis 2002a,b). Οι Πατέρες με τις Οικουμενικές ή κατά τόπους Συνόδους και τους κανόνες καθιέρωσαν τις ημέρες και τις περιόδους της νηστείας και ασφαλώς η εφαρμογή της νηστείας σήμερα, όπως έχει οριστεί από την επίσημη Ορθόδοξη Εκκλησία, διαφέρει σημαντικά από την πρακτική της νηστείας στο ξεκίνημα των πρώτων χριστιανικών χρόνων (Κούτσας 2001). Μέχρι και τα προχριστιανικά χρόνια παρατηρείται ισχυρή προσήλωση του λαού στα πατροπαράδοτα έθιμα, τα οποία φαίνεται να συνδυάζονται και να εναρμονίζονται απόλυτα με τη λειτουργία της φύσης στη διάρκεια του έτους. Πολλές εορτές και τελετές της λατρείας των τελευταίων χρόνων της μεταγενέστερης αρχαιότητας πέρασαν στο χριστιανικό εορτολόγιο, προσαρμοσμένες στις παραδόσεις και το τυπικό της νέας θρησκείας (Μέγας 2001).

Η σοφία της Ορθόδοξης Χριστιανικής Εκκλησίας και των Αγίων Μεγάλων Πατέρων φανερώνεται με την καθιέρωση και την προσαρμογή των νηστειών των μεγάλων εορτών της Ορθοδοξίας μέσα στον ετήσιο κύκλο λειτουργίας της φύσης. Έτσι, οι κτηνοτρόφοι που ρύθμιζαν τον αριθμό των ζώων, την περίοδο αναπαραγωγής, τη μετακίνηση των κοπαδιών κτλ., ανάλογα με την επάρκεια βοσκήσιμης ύλης στη φύση, λειτούργησαν πλέον ακολουθώντας και τις θρησκευτικές παραδόσεις. Ο θεσμός της νηστείας, ο ασκητικός τρόπος ζωής, η λιτότητα και ολιγάρκεια, που διδάσκει ο Ορθόδοξος Χριστιανισμός και η αλληλεξάρτηση χριστιανικής παράδοσης – εορτών – νηστειών – φύσης – κτηνοτρόφων μέσα στον ετήσιο κύκλο δημιούργησε μια δυναμική περιβαλλοντική ισορροπία. Αυτή η σχέση αποτέλεσε ουσιαστικά και την πρώτη προσέγγιση διαχείρισης των λιβαδικών πόρων και προστασίας του περιβάλλοντος. Άλλωστε ο άνθρωπος τοποθετήθηκε πάνω στη γη ως οικονόμος και διαχειριστής των αγαθών της, ενώ απόλυτος κύριος και μοναδικός ιδιοκτήτης και εξουσιαστής του κόσμου είναι ο Θεός (Νοϊτσάκης 1994, Κωνσταντίνου 1997). Στον «Παγκόσμιο Καταστατικό Χάρτη για τη Φύση» που θεσπίστηκε το 1982 στη Ν. Υόρκη, αναγνωρίζεται μεταξύ άλλων, ότι το ανθρώπινο γένος αποτελεί μέρος της φύσης, ο δε πολιτισμός έχει τις ρίζες του στη φύση (Μπαρμπάρη 1994). Στα είδη του άρτου και του οίνου, που προσφέρει ο πιστός σε κάθε λειτουργική σύναξη για να τελεσθεί η Θεία κοινωνία, εκπροσωπείται ο κόσμος όλος. Οι λειτουργικές ευχές δίνουν πολύ εμφαντικά αυτή την αγάπη της Εκκλησίας και των χριστιανών για το περιβάλλον.

Σκοπός της εργασίας αυτής είναι η ανακοίνωση των αποτελεσμάτων μιας καταγραφής εθίμων σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας, όπου γίνεται προσπάθεια να διερευνηθεί η σχέση της χριστιανικής παράδοσης και η καθιέρωση των νηστειών με την ετήσια λειτουργία των ποιμένων, των λιβαδικών τοπίων και του φυσικού περιβάλλοντος της Ελλάδας γενικότερα, καθώς και η προβολή της σημασίας τους.

Μεθοδολογία

Οι καταγραφές των εθίμων έγιναν από τα μέλη της συγγραφικής ομάδας σε διάφορες περιοχές της χώρας, όπου συνεχίζονται ακόμα να εφαρμόζονται και να τηρούνται κάποια από τα ευρύτερα στο παρελθόν διαδεδομένα έθιμα τα σχετιζόμενα με τις εορτές της Ορθοδοξίας, ύστερα από επιτόπιες επισκέψεις και συζητήσεις με τους κατοίκους των περιοχών αυτών, ιδιαίτερα των γεροντότερων.

Αποτελέσματα και συζήτηση

Νηστεία και περιβάλλον

Η αρχική σημασία της λέξης νηστεία, ήταν η πλήρης αποχή από τροφές και ποτά, δηλαδή η ασιτία και προέρχεται από τη λέξη ο και η **νήστις, -ιος** (το αρνητικό μόριο **νη-** και το ρήμα **εσθίω** που σημαίνει τρώω) = ο μη εσθίων, νηστεύων, νηστικός, άσιτος, παράγωγα: **νηστεύω** = απέχομαι τροφής (Δορμπαράκης 1989). Αργότερα, με την αύξηση της χρονικής διάρκειας και την προοδευτική διαμόρφωση του θεσμού της νηστείας μετατράπηκε και η σημασία της. Σήμερα με τον όρο νηστεία εννοείται η αποχή από αρτύσιμες τροφές, δηλαδή τροφές παρασκευασμένες με τη χρήση ελαίου ή βουτύρου, το κρέας, το ψάρι, τα γαλακτοκομικά προϊόντα και γενικότερα κάθε προϊόν ζωικής προέλευσης, εκτός της Κυριακής των Βαΐων, της 25^{ης} Μαρτίου και της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, που επιτρέπεται η κατανάλωση ψαριού (Mastrantonis 2002a,b). Ο θεσμός της νηστείας εναρμονίζεται με την παράδοση, αλλά και προσαρμόζεται με τις ανθρώπινες ανάγκες, που διαφοροποιούνται από τόπο σε τόπο. Έτσι παρατηρούνται διαφοροποιήσεις στη διατροφή κατά τη διάρκεια της νηστείας, ανάλογα με το κλίμα, την επάρκεια σε τροφή κατά το χρονικό διάστημα της νηστείας, τις εργασιακές υποχρεώσεις και τη διάρκεια του χρονικού διαστήματος που εφαρμόζεται η νηστεία.

Η σημασία της κτηνοτροφίας στη διαίρεση του έτους

Η ιστορία του ανθρωπίνου γένους είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη φύση. Ανέκαθεν ο άνθρωπος έπαιρνε από το περιβάλλον του τις απαραίτητες πρώτες ύλες για να επιβιώσει και από αυτό εμπνεύστηκε για να αναπτύξει τον πολιτισμό του, με αποτέλεσμα να το επηρεάσει (Μπαρμπαρή 1994). Το ημερολόγιο, που ισχύει σήμερα σε όλους τους ευρωπαϊκούς λαούς, κατάγεται από την Ανατολή. Από εκεί το παρέλαβαν οι Ρωμαίοι και το διέδωσαν στην Ευρώπη. Πριν όμως την επικράτηση του ημερολογίου αυτού, η αντίληψη του κόσμου για την αρχή και το τέλος του έτους δεν ήταν ενιαία. Για τη διαίρεσή του, σημασία είχαν οι ασχολίες της αγροτικής ζωής, που ήταν εξαρτημένες από τις καιρικές συνθήκες. Όταν κύρια ασχολία των ανθρώπων ήταν η κτηνοτροφία, η αρχή του χρόνου καθοριζόταν από την έξοδο των κοπαδιών στις ορεινές βοσκές, ενώ μέχρι και σήμερα, το έτος διαιρείται από το λαό σε δύο κυρίως περιόδους, τη θερινή και τη χειμερινή. Η πρώτη αρχίζει με τη γιορτή του Αγίου Γεωργίου (23 Απριλίου), όταν οι κτηνοτρόφοι αφήνουν τα χειμαδιά και οδηγούν τα κοπάδια τους στα ορεινά λιβάδια, γι' αυτό και προστάτη τους θεωρούν τον Άγιο Γεώργιο. Η δεύτερη αρχίζει με τη γιορτή του Αγίου Δημητρίου (26 Οκτωβρίου), όταν επαναφέρουν τα κοπάδια στα πεδινά (χειμαδιά), για να ξεχειμωνιάσουν. Ωστόσο, η λαϊκή αντίληψη για τη διαίρεση του έτους δεν έμεινε ανεπηρέαστη από πολιτισμικές και θρησκευτικές επιδράσεις. Έτσι ήταν ευρύτατα διαδεδομένη στο λαό η αντίληψη, ότι η αρχή του έτους ήταν η 1^η Μαρτίου, επειδή κατά τα Βυζαντινά χρόνια το πολιτικό έτος ξεκινούσε την 1^η Μαρτίου, ενώ το θρησκευτικό από την 1^η Σεπτεμβρίου (από το 313 μ.Χ.). Γι' αυτό και σε κάποιες περιοχές, όπως π.χ. στα Δωδεκάνησα, ακόμη και

σήμερα η 31^η Αυγούστου θεωρείται ως **κλειδοχρονιά** και η 1^η Σεπτεμβρίου ως **αρκιχρονιά** και όλα εκείνα τα έθιμα, που ο λαός τελεί από συνήθεια κατά την έναρξη μιας νέας χρονικής περιόδου για να εξασφαλίσει υγεία και καλή σοδειά, μεταθέτονται ή επαναλαμβάνονται τις ημέρες αυτές (Μέγας 2001).

Ετήσιος κύκλος νηστειών-εορτών και κτηνοτροφία

Κατά τη διάρκεια του έτους, πολλές θρησκευτικές εορτές συνδέονται με παραδοσιακά έθιμα, τα οποία σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με την κτηνοτροφία. Η θέση των εορτών και των σχετικών με αυτές εθίμων μέσα στον ετήσιο κύκλο πολλές φορές οδηγεί στην ανεύρεση του λόγου γένεσης του εθίμου και της βαθύτερης σημασίας του. Πολλά από τα λατρευτικά έθιμα του λαού έχουν αγροτικό χαρακτήρα, επειδή κύρια μορφή ζωής παλαιότερα ήταν η αγροτική. Όσα μάλιστα από αυτά ανάγονται στο απώτερο παρελθόν, αποτελούν τεκμήριο της σοφής παρέμβασης της Ορθόδοξης Εκκλησίας στα ήθη και έθιμα του λαού, που ήταν καταλυτική για τη σύνδεση των παραδοσιακών εθίμων με τον χριστιανισμό και τη λατρεία των Αγίων.

26/10 Αγ. Δημητρίου. Στις 26 Οκτωβρίου έχει ήδη συντελεστεί η ζύμωση των κρασιών. Για τους αγρότες και τους κτηνοτρόφους, η γιορτή αυτή αποτελεί σημαντικό σταθμό στις εργασίες τους. Την ημέρα αυτή, που είναι η **αρχή του χειμώνα** για τους κτηνοτρόφους, λήγουν τα καλοκαιρινά συμβόλαια των ποιμένων, γίνονται οι τελευταίες θυσίες (μείωση των αρσενικών ζώων) και τα υπόλοιπα ζώα (ο μικρότερος δυνατός αριθμός, κυρίως θηλυκών που κυοφορούν) επιστρέφουν από τις ορεινές βοσκές στα χειμαδιά, όπου τους χορηγούνται συμπληρωματικές τροφές για να αντεπεξέλθουν στις δύσκολες συνθήκες του χειμώνα.

Μικρή Σαρακοστή (νηστεία). Από τότε που η Εκκλησία όρισε την 25^η Δεκεμβρίου ως ημέρα γέννησης του Χριστού, θέσπισε και την τήρηση 40ήμερης νηστείας. Η περίοδος αυτή ονομάζεται Μικρή Σαρακοστή ή Σαρανταήμερο, και αρχίζει στις 14 Νοεμβρίου, του Αγ. Φιλίππου, που ονομάζεται Μικρή Αποκριά. Κατά τη διάρκεια της ημέρας αυτής αποτελούσε παράδοση η παρασκευή χειροποίητων ζυμαρικών (μακαρόνια).

18/12 Αγ. Μόδεστου. Είναι προστάτης των ζώων που οργώνουν, γι' αυτό λατρεύεται θερμά και καλείται να προστατέψει τα ζώα (αρνιά και ερίφια) που γεννιούνται την εποχή Νοεμβρίου-Δεκεμβρίου, ώστε να είναι έτοιμα για το Πάσχα.

24/12 Χοιροσφάγια. Στο τέλος της 40ήμερης νηστείας και με τη σφαγή του χοίρου ξεκινάει η προετοιμασία για το Χριστουγεννιάτικο τραπέζι. Το χοιρινό κρέας ήταν η βάση των χριστουγεννιάτικων φαγητών, ενώ από την ημέρα των Χριστουγέννων ως και την Κυριακή της Τυρινής, πριν την Καθαρά Δευτέρα επιτρέπεται η κατανάλωση κρέατος.

25/12 Χριστούγεννα.

17/1 Αγ. Αντωνίου. Την ημέρα αυτή περίπου τοποθετείται η *Αρχή του Τριωδίου*. Η διάρκεια του Τριωδίου είναι τρεις εβδομάδες και αποτελεί περίοδο ευθυμίας και διασκέδασης. Η τελευταία Κυριακή είναι Αποκριά ή Καρναβάλι. Αποκριά (απόκρεως = από στερητικό + κρέας) και Καρναβάλι (Carne vale = κρέας έχε γειά) (Μέγας 2001).

1^η εβδομάδα: Προφωνία (χοιροσφάγια). Η πρώτη εβδομάδα, όταν αρχίζει η σφαγή των χοίρων που τρέφονταν για το σκοπό αυτό, ονομάζεται προφωνή, γιατί παλιότερα κάποιος από ένα ψηλό μέρος προφωνούσε, δηλ. διαλαλούσε την έναρξη των αποκριών. Η πρώτη φροντίδα κάθε νοικοκυράς ήταν η προμήθεια του σφαχτού, το οποίο κατά κύριο λόγο ήταν χοιρινό.

2^η εβδομάδα: Κρεατινής. Ονομάζεται κρεατινή, επειδή δεν τηρείται η νηστεία της Τετάρτης και της Παρασκευής και γίνεται ιδιαίτερα αισθητή την Πέμπτη της Κρεατινής, τη λεγόμενη Τσικνοπέμπτη.

3^η εβδομάδα: Τυρινής ή Μακαρονού (ψυχών). Ονομάζεται Τυρινή, γιατί το κύριο καρύκευμα των φαγητών είναι το τυρί. Επίσης ονομάζεται και Μακαρονού, επειδή κατά τη διάρκεια αυτής της εβδομάδας, που είναι των ψυχών, το κύριο έδεσμα είναι τα μακαρόνια. Στο επιμνημόσυνο δείπνο, τη λεγόμενη μακαρία, οι προσφορές στους νεκρούς εκτός από τα κόλλυβα ήταν και τα ζυμαρικά. Από τις λέξεις *μακαρία* και *αιωνία* ονομάστηκαν τα *μακαρόνια*.

1/2 Αγ. Τρύφωνα. Ο Φεβρουάριος ξεκινάει με τη γιορτή του Αγ. Τρύφωνα, μια κατεξοχήν αγροτική γιορτή. Ο Άγιος Τρύφωνας θεωρείται φύλακας των αμπελιών και προστάτης των αγρών. Την ημέρα αυτή κηπουροί και αμπελουργοί με τον αγιασμό από την εκκλησία ραντίζουν αμπέλια και κήπους. Η θέση της γιορτής του μέσα στον ετήσιο κύκλο πρέπει να έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην καθιέρωση του Αγίου ως προστάτη των αμπελουργών. Ο Φεβρουάριος, είναι η χρονική περίοδος κατά την οποία αρχίζει παραδοσιακά η σημαντικότερη ίσως αμπελουργική φροντίδα, το κλάδεμα. Ταυτόχρονα με την πρώτη θυσία αρσενικών ζώων (ταύρος ή ζυγούρια), που προσφέρονται στις τράπεζες αγάπης στις εκκλησίες του Αγίου, αρχίζει η μείωση του αριθμού των ζώων, αφού ήδη έχουν γεννηθεί τα αρνιά και τα ερίφια.

Μεγάλη Σαρακοστή ή Μ. Τεσσαρακοστή (νηστεία). Η μεγαλύτερη νηστεία της ορθόδοξης χριστιανικής θρησκείας. Ο θεσμός της νηστείας, η λιτότητα και ολιγάρκεια, λειτουργούσε ως ένα μέτρο διαχείρισης των φυσικών πόρων. Κατά τη διάρκεια της Μεγάλης Σαρακοστής, αν και υπάρχει πλεόνασμα βοσκήσιμης ύλης στη φύση (αρχίζει η βλαστική περίοδος), η νηστεία τηρούνταν αυστηρά, αφού η νέα γενιά ζώων δεν είχε αναπτυχθεί ακόμη πλήρως και είχε ανάγκη το μητρικό γάλα για θηλασμό. Τα αρνιά τα απόκοβαν (τα απογαλάκτιζαν) στις 9/3, *εορτή των Αγ. Σαράντα*.

1/3: Αρχή πολιτικού έτους Βυζαντινών.

25/3 Ευαγγελισμού της Θεοτόκου. Γίνεται κατάλυση ιχθύος όσον αφορά στη νηστεία, ενώ οι βοσκοί της Κρήτης, λόγω θερμότερου κλίματος, οδηγούν τα αιγοπρόβατα από τα χειμαδιά στα ορεινά μέρη.

Κυριακή των Βαΐων. Ο χαρακτήρας της γιορτής ως θριάμβου του Ιησού εναντίον των Φαρισαίων επιτρέπει χαλάρωση της νηστείας και την μέρα αυτή παραδοσιακά καταναλώνεται ψάρι.

Άγιο Πάσχα και 23/4 Αγ. Γεωργίου. Στις 23 Απριλίου ημέρα γιορτής του Αγ. Γεωργίου ξεκινάει η θερινή περίοδος για τους βοσκούς. Ο Άγιος Γεώργιος θεωρείται προστάτης της στάνης, των κτηνοτρόφων και των κοπαδιών και λατρεύεται ιδιαίτερα από τους ποιμένες. Την ημέρα αυτή, που είναι η **αρχή του καλοκαιριού** για τους κτηνοτρόφους, ξεκινούν τα κοπάδια για τα ορεινά λιβάδια, ανανεώνονται τα συμβόλαια των ποιμένων και γίνονται (σε συνδυασμό και με το Πάσχα) οι θυσίες λευκών αρσενικών ζώων (θρεφτάρια) για τη μεγάλη μείωση του αριθμού τους, πριν το ξεκίνημα για τα ορεινά, καθώς ακολουθούν τη λειτουργία της φύσης δηλ. τη λιβαδική ετοιμότητα κατά υψομετρική ζώνη.

21/5 Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης. Η μεγαλύτερη γιορτή του Μαΐου. Την ημέρα αυτή θυσιάζονται ταύροι ή κριάρια για την υγεία και την ευτυχία της κοινότητας και το κρέας μοιράζεται στους πιστούς.

Αναλήψεως. Τη γιορτή της Αναλήψεως τιμούν ιδιαίτερα οι κτηνοτρόφοι και οι ποιμένες. Στις ορεινές περιοχές τόπος ιδιαίτερου εορτασμού είναι οι στάνες των αιγοπροβάτων, όπου προσκαλείται ιερέας για να τελέσει αγιασμό. Κύρια φαγητά της ημέρας είναι οι γαλατόπιτες και άλλα παρασκευάσματα από το γάλα, αφού το γάλα πλέον πλεονάζει. Για το λόγο αυτό η μέρα αυτή ονομάζεται *Γαλατοπέφτη*.

Αγ. Πνεύματος ή Αγ. Τριάδος. (θυσία αρνιών κυρίως βόρεια, στη Θράκη)

24/6 Γενέθλιον Ιωάννου Προδρόμου. Τριήμερη νηστεία. Χαρακτηριστικό έθιμο της γιορτής αποτελούν οι φωτιές του Αη-Γιαννιού, οι οποίες έχουν σκοπό τον καθαρισμό των ζώων. Οι φωτιές έχουν μερικά κοινά γνωρίσματα με τη λεγόμενη «καινούργια φωτιά», που

συνηθίζεται σε περιπτώσεις επιδημικών ασθενειών των ζώων, και συναντάται σχεδόν σε όλη την Ευρώπη, δηλ. τα ζώα που προσβλήθηκαν από κάποια ασθένεια αναγκάζονται να περάσουν μέσα από τη φωτιά για τον καθαρισμό τους.

20/7 Προφ. Ηλία. Στον Προφήτη Ηλία αποδόθηκαν οι ιδιότητες του Δία. Έγινε ο έφορος της βροχής και των ανέμων, των αστραπών και των βροντών. Την ημέρα αυτή γίνονται θυσίες αρσενικών ζώων και επίκληση για βροχή. Ουσιαστικά είναι πάλι μια σημαντική μείωση του αριθμού των ζώων την εποχή που όλα τα κοπάδια βρίσκονται πλέον στα ορεινά λιβάδια, στα μέσα του πιο ξηρού μήνα του χρόνου, όταν χρειάζονται οι βροχές για να διατηρηθεί πράσινη βοσκήσιμη ύλη.

15/8 Κοιμήσεως της Θεοτόκου, Δεκαπενθήμερη νηστεία και Μηνολόγια. Η 1^η Αυγούστου είναι η αρχή 15ήμερης νηστείας. Τότε αρχίζουν και τα μερομήνια ή μηνολόγια, δηλαδή η πρόγνωση του καιρού από μετεωρολογικές παρατηρήσεις τις πρώτες ημέρες του Αυγούστου (1-12/8) που ονομάζονται *Δρίμες ή Δρίματα*= κρύα. Οι βοσκοί μηνολογιάζουν, παρατηρούν δηλαδή τον καιρό κάθε μέρα και από αυτόν συμπεραίνουν για τον καιρό του μήνα που αντιστοιχεί στη συγκεκριμένη μέρα.

1/9 Αρχή θρησκευτικού έτους Βυζαντινών. Καθιερώθηκε από το 313 μ.Χ. και είναι γνωστή ως Αρκιχρονιά ή Πρωτοσταυριά.

2/9 Αγ. Μάμαντος. Την ημέρα της εορτής του βοσκού Αγίου γίνονται οι ζωοπανηγύρεις και θυσία αρνιών.

14/9 Της Υψώσεως του Τιμίου Σταυρού. Επιτρέπεται να εισέλθουν πλέον τα ζώα στους αγρούς, οι οποίοι θα οργωθούν για τη νέα σπορά.

Συμπεράσματα

Ο θεσμός της νηστείας αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της χριστιανικής παράδοσης. Με την καθιέρωση και προσαρμογή των νηστειών και στα πλαίσια της λειτουργίας της φύσης, η Ορθόδοξη Χριστιανική Εκκλησία δημιούργησε έναν άρρηκτο δεσμό μεταξύ χριστιανικής παράδοσης–εορτών–φύσης–λειτουργίας των κτηνοτρόφων κατά τη διάρκεια του ετήσιου κύκλου. Ταυτόχρονα οι κτηνοτρόφοι ρυθμίζοντας τον αριθμό των ζώων ανάλογα με τις κοινωνικές και θρησκευτικές παραδόσεις και την επάρκεια τροφής στη φύση, λειτούργησαν μέσα στα πλαίσια μιας πρώτης ουσιαστικά προσέγγισης διαχείρισης λιβαδικών πόρων και προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος.

Τα τελευταία χρόνια εξαιτίας της αλλοτρίωσης των παραδόσεων, αλλά και δημογραφικών αλλαγών στις ορεινές κυρίως περιοχές, η ισόρροπη αυτή σχέση έχει διαταραχθεί με δυσμενείς επιπτώσεις στα τοπία της Ελλάδας. Η διατήρηση όμως της χριστιανικής παράδοσης και της λειτουργίας των κτηνοτρόφων και της ισορροπημένης σχέσης τους με το φυσικό περιβάλλον, αποτελεί την ασφαλιστική δικλείδα για την προστασία των φυσικών και πολιτισμικών στοιχείων του τοπίου καθώς και για την αειφορική ανάπτυξη και παραγωγή με ταυτόχρονη οικολογική ισορροπία.

Βιβλιογραφία

- Κούτσας, Σ. (Αρχιμανδρίτης). 2001. Η Νηστεία της Εκκλησίας. Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας.
- Δορμπαράκης, Χ. Π. 1989. Επίτομον Λεξικόν της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας. Ετυμολογικόν – Ερμηνευτικόν. Ι. Δ. Κολλάρος και Σια Α. Ε. Αθήνα.
- Κωνσταντίνου, Μ. 1997. Βιβλικές προϋποθέσεις αντιμετώπισης του οικολογικού προβλήματος, σελ. 113-119. Ορθοδοξία και Φυσικό Περιβάλλον (thema Εκδ.). Πρακτικά Συμποσίου, Θεσσαλονίκη 3-4 Απριλίου 1997. Επιτροπή Ερευνών ΑΠΘ, Πρυτανεία ΑΠΘ.
- Μέγας, Γ.Α. 2001. Ελληνικές Γιορτές και Έθιμα της Λαϊκής Λατρείας. Εστία Εκδοτική.

- Νοϊτσάκης, Β. 1994. Η σύγχρονη κρίσις στη σχέση Ανθρώπου-Κτίσεως (Αίτια-αποτελέσματα-προοπτική), σελ. 21-31. Το Οικολογικόν Πρόβλημα και η Παιδεία. (Εκδ. Ορθοδόξου Ιεραποστολικής Δράσεως «Ο ΜΕΓΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ»). Πρακτικά του ΛΔ΄ Εκπαιδευτικού Συνεδρίου. Θεσσαλονίκη, 3-4 Ιανουαρίου 1994. Παιδαγωγικά Ομιλίες, Τεύχος 24^{ov}, Αθήναι 1994.
- Mastrantonis, G. (Rev.). 2002a. Fasting from Iniquities and Foods. Greek Orthodox Archdiocese of America.. [http://www.goarch.org/en/ourfaith/articles/article 8125.asp](http://www.goarch.org/en/ourfaith/articles/article%208125.asp)
- Mastrantonis, G. (Rev.). 2002b. The great Lent-A Week by Week Meaning. Greek Orthodox Archdiocese. [http://www.goarch.org/en/ourfaith/articles/article 8126.asp](http://www.goarch.org/en/ourfaith/articles/article%208126.asp)
- Μπαρμπαρή, Μ. 1994. Για μια ορθή αντιμετώπιση του περιβαλλοντικού προβλήματος δια της παιδείας, σελ. 33-53. Το Οικολογικόν Πρόβλημα και η Παιδεία. (Εκδ. Ορθοδόξου Ιεραποστολικής Δράσεως «Ο ΜΕΓΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ»). Πρακτικά του ΛΔ΄ Εκπαιδευτικού Συνεδρίου. Θεσσαλονίκη, 3-4 Ιανουαρίου 1994. Παιδαγωγικά Ομιλίες, Τεύχος 24^{ov}, Αθήναι 1994.

Christian tradition and range landscape ecology

**F.I. Paratsikidou¹, I.P. Ispikoudis¹, Archimandrite Theodosios Emmanouil²
and A.N. Sidiropoulou¹**

¹ Laboratory of Rangeland Ecology, Aristotle University of Thessaloniki, 541 24
Thessaloniki, Greece

² Ouranoupoli, 630 75 Chalkidiki, Greece

Summary

Fasting constitutes one of the longest established customs in human history, while it is considered to be an important element among most religions, as a sign of grief or preparation of great feasts. As a religious and sacred institution, fasting aims at soul purification and body health as well. Since medicine was under the authority of religion, fasting was often designated by priests as a preventive and therapeutic mean. Orthodox Christian Church established and adjusted the practice of fasting taking also under consideration the function of nature throughout the year. The main purpose of this action was the protection of natural resources. By regulating the number of the animals, reproduction period, etc. according to traditions and forage sufficiency, stockbreeders were the first to obtain a complete approach of rangeland management, stockbreeding and preservation of the natural environment. Interdependence among Christian tradition-feasts-nature-function of stockbreeders (reduction of animal number) within the annual circle, a dynamic environmental balance had been created. Lately though due to estrangement of traditions and demographic changes, especially in the mountainous areas, this balanced relationship has been disturbed with unfavorable results in Greek landscapes. The preservation and protection of natural and cultural elements of landscapes and Christian traditions as well compose the safety valve for a sustainable development and production with a simultaneous ecological balance.

Key words: Fasting, Christian tradition, stockbreeding, sustainable development, ecological balance.